

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.733

DOI https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.101.5

І. І. МАЧУЛІНА

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет

О. М. ШЕЛОМОВСЬКА

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто особливості формування інформаційної культури особистості в умовах сучасного суспільства. Зазначено, що розвиток і становлення інформаційного суспільства визначає нові вимоги до особистості як в соціальній так і професійній сферах діяльності. Виклики сучасності спонукають людину до швидкої адаптації в суспільстві, що постійно трансформується, а також до формування інформаційної культури. В даному дослідженні розкрито зміст поняття «інформаційна культура», яка розглядається як інтеграція соціокультурного та технологічного аспектів. Це вказує на те, що інформаційна культура сучасної особистості формується під впливом соціокультурного середовища з обов'язковим використанням електронних засобів, необхідних для повноцінної самореалізації особистості в інформаційному суспільстві. Визначені основні складові компоненти інформаційної культури особистості, які формуються за принципом піраміди А. Маслоу у вигляді ієрархічних рівнів, що характеризують постійний процес розвитку особистості. Так, структурну модель інформаційної культури представлено у вигляді таких компонентів як: інформаційна потреба → інформаційна грамотність → інформаційно-цифрова компетентність → інформаційна рефлексія → інформаційне самовдосконалення (самоосвітня компетентність). Дана модель побудована таким чином, що перехід до наступної компоненти відбувається в процесі реалізації попереднього структурного елементу інформаційної культури.

Наголошено, що на формування інформаційної культури особистості значний вплив справляє освіта. Зазначено, що досвід, який система освіти набула із впровадженням дистанційного навчання в період пандемії, а потім

і в період воєнного стану в Україні, значно підвищив рівень інформаційної культури суб'єктів освіти. Таким чином практики формування інформаційної культури засобами освітньої діяльності актуальні, дієві та будуть впроваджуватися й далі.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, інформаційна культура, інформаційна потреба, інформаційна компетентність, інформаційна грамотність, інформаційна рефлексія, освітній процес, дистанційне навчання.*

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві значно зростає роль інформації у всіх сферах суспільного життя. Це пов'язано із розвитком інформаційного суспільства, що обумовило величезний інтерес до проблем інформатизації, питань впливу нових інформаційних технологій, на розвиток особистості в якісно новому середовищі. У зв'язку з цим особистість постійно відчуває не тільки потребу в інформації, а також дефіцит певних навичок, умінь, здатностей, які необхідно використовувати як у повсякденній, так і професійній сферах діяльності. Отже, увага до формування інформаційної культури особистості визначається такими факторами:

- підвищенням потреби сучасного суспільства в інформації;
- революційним збільшенням Інтернет-покриття та спрощення доступу до нього;
- активним розвитком інформаційно-цифрових технологій та їх використанням практично у всіх областях людської діяльності;
- динамічністю розвитку потенційних можливостей інформаційних технологій у їхньому впливі на особистість і суспільство в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень, присвячених проблематиці формування інформаційної культури особистості свідчить про те, що дане питання є актуальним та достатньо активно вивчається сучасними науковцями.

Дослідження концептуальних засад інформаційної культури, а також проблем її формування в сучасному інформаційному суспільстві є предметом дослідження таких вчених, як Н. В. Морзе, Н. С. Уханова, О. В. Прудникова, Т. В. Міхайліна, І. А. Чайка та ін.

Проблеми формування інформаційної культури як необхідної умови повноцінного включення особистості в інформаційне суспільство та майбутню професійну діяльність досліджено у працях Т. І. Чаркіна, І. В. Трубника, А. С. Брусенко, А. В. Стюпкіна, Ю. І. Олійника, А. О. Клименко та ін. Серед ефективних засобів, що впливають на формування інформаційної культури особистості треба відмітити впровадження в систему освіти нових інформаційних технологій, розвитку електронного навчання, що досліджено працями А. С. Кравченко, Л. М. Хижняк, В. Ю. Арешонкова, І. В. Кучерак, К. Г. Яцури, В. І. Крижанівська, А. О. Жовнір, Д.М. Тремполець та ін.

Однак, ці публікації окремо досліджують ті або інші аспекти інформаційної культури не розглядаючи всі складові компоненти формування інформаційної культури особистості.

Отже, **мета статті** полягає у визначенні основних складових формування інформаційної культури особистості в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна культура сьогодні є дуже актуальним, популярним та часто вживаним поняттям. Однак, в науковій літературі й досі немає однозначного його тлумачення. Найчастіше вчені конкретизують визначення інформаційної культури виходячи із специфіки досліджень та галузі знань. Отже, розглянемо визначення інформаційної культури різними науковцями.

Інформаційна культура – це частина загальної культури особистості, суспільства. Її характеризує ступінь розвиненості інформаційної взаємодії та всіх інформаційних відносин. Це поняття характеризує спрямованість і швидкість змін у сфері поведінки з інформацією [1].

Інформаційна культура характеризує рівень розвитку інформаційних зв'язків у суспільстві, а також діяльність людей в інформаційній сфері. Інформаційна культура призначена дати людині інформаційну свободу, забезпечити можливості для інформаційного спілкування, а також для розвитку людини як особистості [2].

Інформаційна культура – це здатність суспільства ефективно використовувати наявні інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей новітні досягнення в галузі розвитку засобів інформатизації та інформаційно-комунікаційних технологій [3].

Основою інформаційної культури особистості є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, вміння орієнтуватися в безмежному просторі різноманітних повідомлень і даних, раціонально використовувати засоби сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для задоволення інформаційних потреб [4].

Деякі дослідники, у тлумаченні інформаційної культури, доповнюють її правовим аспектом. Так, інформаційна культура розглядається як відображення матеріально-інтелектуальних цінностей людини, що дозволяють ефективно застосовувати різноманітні способи роботи з інформацією, в тому числі бути учасником інформаційних правовідносин. В цьому визначенні акцентується увага на правовому врегулюванні сфери сучасних технологій, зокрема, застосування штучного інтелекту як феномену, який не лише має позитивні перспективи, а й несе великі ризики [5].

Досліджуючи інформаційну культуру треба розуміти, що з одного боку, вона сприяє прискоренню технічного прогресу, впливає на розвиток особистості та суспільства, а з іншого – має значний негативний вплив. Так, сучасне інформаційне середовище містить багато загроз: знищення та спотворення інформації, розкриття конфіденційної інформації, зломи, неправомірні втручання у діяльність комп'ютерних систем, виведення їх із ладу та інше [6]. Таким чином, прояв інформаційної культури особистості в процесі використання

інформаційних технологій має бути заснований на принципах поваги до людської гідності, гуманізму, суворому додержанні прав і свобод людини, критичного сприйняття інформації, а також відповідальності за наслідки своєї інформаційної діяльності.

В цілому, аналіз наукових праць, присвячених дослідженню інформаційної культури особистості, дозволив визначити, що найчастіше, інформаційна культура розглядається як:

1) складова загальної та професійної культури особистості; 2) набір певних якостей людини, що дозволяють працювати з інформацією; 3) певний рівень володіння інформаційно-комунікативними технологіями; 4) способи опрацювання інформації; 5) уміння працювати з інформацією і використовувати для роботи з нею інформаційні технології; 6) вміння аналізувати та критично ставитися до інформації.

Позиція нашого дослідження у визначенні поняття «інформаційна культура» базується на інтеграційному підході, який уміщує як широкий (загально-гуманітарний, соціокультурний), так і вузький (інформаційно-технологічний) аспекти. Так, до першого аспекту відносяться такі складові загальної культури особистості, як мотивація, інформаційні потреби, ціннісні орієнтації, що спонукають до пошуку, обробки та використання необхідної інформації. В цьому аспекті ключовим є принцип гуманізації, який вказує, що будь-яка інформація призначена для розвитку та вдосконалення особистості та суспільства загалом. До другого аспекту, на перший план виходить певний рівень володіння інформаційними технологіями. Тут треба наголосити на тому, що новітні технології, електронні засоби навчання, в цілому інформаційно-цифрові ресурси розглядаються як основа для формування інформаційної культури особистості, зростання творчого потенціалу, набуття компетентностей, необхідних для повноцінного функціонування та самореалізації особистості в інформаційному суспільстві.

Отже, інформаційну культуру будемо розглядати як частину загальної та професійної культури особистості, спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, певний рівень володіння інформаційними технологіями задля повноцінного функціонування в сучасному суспільстві.

Аналіз наукової літератури, а також всебічне вивчення даного питання дозволив визначити основні складові формування інформаційної культури особистості. В даному дослідженні компоненти інформаційної культури особистості, формуються за принципом піраміди А. Маслоу у вигляді ієрархічних рівнів, що характеризують постійний розвиток особистості в інформаційному суспільстві (рис. 1).

Отже, серед основних складових формування інформаційної культури особистості визначимо наступні:

- *інформаційна потреба*, яка розглядається як необхідність особистості в ознайомленні з новою інформацією, яка є для нього невідомою або доповнює чи поглиблює його знання. Потреба в інформації

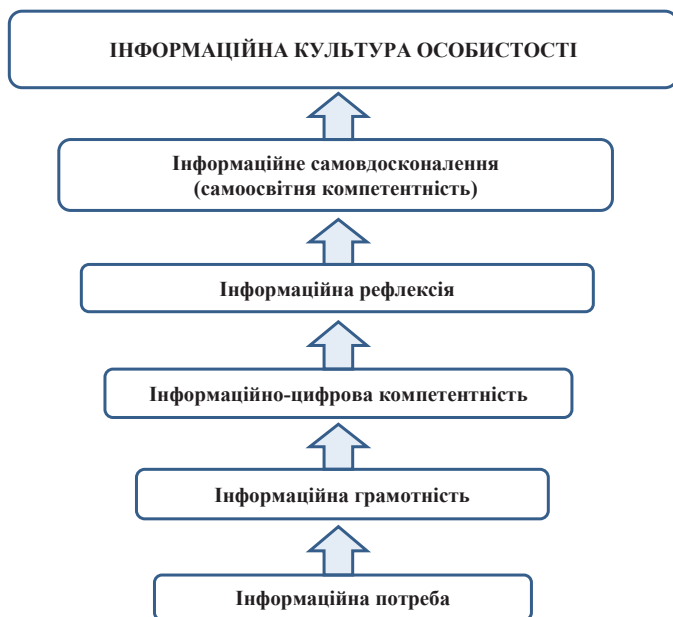

Рис. 1. Структурна модель формування інформаційної культури особистості

є базовою потребою людини, що передує практично будь-якій діяльності. Саме в процесі реалізації інформаційних потреб здійснюється сприйняття, засвоєння та використання накопичених попередніми поколіннями інформації та знань, а також сучасного надбання.

Взагалі потреба в інформації є нагальною потребою сучасної людини, для подальшої її діяльності в сучасному інформаційному суспільстві, де знання та інформація визначає якість життєдіяльності. Звичайно характер інформаційних потреб залежить від основної сфери діяльності людини, від її цінностей, інтересів тощо. А в сучасних умовах, коли навколишнє середовище швидко змінюється, актуалізується потреба в новій інформації та постійному поповненні знань. Отже, інформаційну потребу можна визначити як усвідомлену потребу в інформації, необхідної для задоволення матеріальних і духовних потреб особистості [7].

– *інформаційна грамотність*, тобто оволодіння системою знаків і їх значень, засобами діяльності, зокрема засобами інформаційного пізнання, а також їх застосування в професійній діяльності, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках тощо. Інформаційна

грамотність необхідна для критичного сприйняття, оцінки і використання інформації і медіа як у професійній діяльності, так і в особистісному житті. Простими словами, інформаційна грамотність – це здатність індивіда споживати та інтерпретувати інформацію, яка до нього надходить;

– *інформаційно-цифрова компетентність* реалізуються через володіння комп'ютером, електронною поштою, Інтернет-технологіями; робота з бібліотечними каталогами; досвід і готовність працювати з інформаційним потоком в усній і письмовій, друкованій та електронній формах; прийняття цінності віртуального світу; готовність використовувати різні джерела інформації й інформаційні технології у професійних цілях та у процесі самовдосконалення, а також готовність і здатність до розумного обмеження використання інформаційних технологій.

Основою формування інформаційної грамотності та інформаційно-цифрової компетентності є комп'ютерна грамотність. Комп'ютерна грамотність – це знання, вміння та навички в галузі інформатики, необхідні кожній людині для адекватного використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій у своїй діяльності;

– *інформаційна рефлексія* необхідна для відстеження людиною цілей, процесу і результатів своєї діяльності з присвоєння інформаційної культури, а також усвідомлення тих внутрішніх змін, що відбуваються в самій людині. Рефлексія людини як суб'єкта інформаційної культури охоплює попередні структурні компоненти інформаційної культури: осмислення та задоволення інформаційної потреби, власного рівня інформаційної грамотності і компетентності, особливостей ціннісно-сміслової сфери, адекватне розуміння своїх компетенцій в сфері інформаційних технологій тощо. Інформаційна рефлексія може проявлятися тільки завдяки розвиненій інформаційній грамотності та сформованій інформаційно-цифровій компетентності;

– *інформаційне самовдосконалення* (самоосвітня компетентність) – найвищий рівень серед всіх структурних компонентів інформаційної культури особистості. Перехід до інформаційного суспільства ставить перед кожною особистістю складне завдання: не тільки освоєння існуючих видів і способів діяльності, але і їх постійне оновлення та вдосконалення за допомогою самоосвіти.

Готовність самостійно здобувати та структурувати необхідну інформацію є однією з найважливіших професійних компетенцій сучасного фахівця будь-якої галузі. Доведено, що інформаційні технології дають можливість фахівцям отримати доступ до значної кількості надсучасної інформації, полегшують її пошук, а також надають інструментарій для обробки інформації. Використання професійно-зорієнтованих інтернет-сайтів, участь у мережових професійних співтовариствах, вебінарах, користування соціальними мережевими сервісами, програмами для миттєвого обміну повідомленнями, навчання на

Інтернет-курсах тощо дає змогу фахівцям максимально продуктивно та в оптимальні терміни опанувати необхідну професійну інформацію, самостійно удосконалити професійні компетентності [8].

Найбільш активним та на наш погляд, результативним періодом у формуванні інформаційної культури особистості є навчання у закладах освіти, зокрема вищої освіти. Адже саме там, особистість занурена в соціокультурне середовище, де основним завданням є отримання інформації, компетенцій для задоволення своїх потреб як в особистісно-побутовій, так і в майбутній професійній діяльності.

Слід зазначити, що система освіти протягом кількох останніх десятиліть істотно змінилася завдяки впровадженню нових інформаційних технологій, інтерактивних форм спілкування і комунікації, що дозволяє перевести процес здобуття знань на якісно новий рівень, як з точки зору організації освітнього процесу, так і з точки зору освоєння і сприйняття інформації.

Система навчання, що дозволяє та надає можливість в навчальному процесі використовувати Інтернет-технології, електронні навчально-методичні, мультимедійні матеріали, електронні бібліотеки тощо отримало назву електронного навчання. Можна стверджувати, що електронне навчання з'явилося з використанням комп'ютерів та мережі Інтернет в освіті. За даними соціологічних досліджень приблизно 82% українців користуються Інтернетом хоча б раз на тиждень, із них 78% щодня використовує Інтернет [9].

Активний сплеск та інтенсифікація електронного навчання, використання інформаційних технологій в освіті, зокрема впровадження дистанційного навчання, пов'язане із пандемією COVID-19, а також із повномасштабною війною в Україні. Незважаючи на те, що пандемія значно порушила традиційний освітній процес у вищих навчальних закладах, вона відкрила можливості для прискореної трансформації сучасної освіти в сфері застосування інформаційних технологій. Ці напрацювання також посприяли більш швидкій адаптації університетів для роботи в умовах воєнного стану в Україні.

Разом з тим, електронне навчання у вищих навчальних закладах дає можливість не тільки підвищити якість надання освітніх послуг, а й сприяє формуванню інформаційної культури студентів тільки у разі так званої змішаної (гібридної) форми освіти [10]. Саме така, змішана модель освіти, дає змогу формувати інформаційну культуру не тільки з точки зору технологічного аспекту (впровадження та використання електронного навчання, інформаційно-комунікативних технологій тощо), але і соціокультурного – реалізація принципу гуманізації, зростання творчого потенціалу особистості, формування критичного мислення, обмін інформацією та «живе спілкування» з усіма учасниками освітнього процесу.

Отже, важливим чинником та індикатором формування інформаційної культури здобувачів є використання в освітньому процесі

інформаційних технологій. Саме такі форми здобуття освіти впливають на розвиток інформаційно-комунікативних компетентностей і сприяють активізації розумових здібностей. Крім того, такі форми навчання є психологічно прийнятним для студентів, оскільки дають змогу перенести вміння поводження гаджетами з повсякденного життя у навчальний процес.

Висновки. Формування інформаційної культури сучасного фахівця є нагальною потребою сучасності. В умовах інформаційного суспільства ступінь володіння знаннями і навичками, необхідними для роботи з інформацією, застосовуючи інформаційні технології, в значній мірі визначає ефективність виконання професійних та соціальних функцій сучасної особистості.

Інформаційна культура фахівця є його якісною характеристикою, частиною його загальної та професійної культури і являє собою професійну підготовленість, що буде постійно проявлятися у професійно-інформаційній діяльності.

Отже, задача вищої освіти сьогодні полягає у формуванні адекватного використання інформаційних технологій, задля повноцінної реалізації особистості в інформаційному суспільстві, умінні самостійно знаходити потрібну інформацію, відслідковувати свої особистісні та професійні навички, відслідковувати зміни та реагувати на них, здатності приймати рішення в складних нестандартних ситуаціях, що можливо лише за умов розвиненої інформаційної культури.

Список використаної літератури

1. Палеха Ю.І., Палеха О.Ю., Горбань Ю.І.П. Інформаційна культура: навч. посіб. За ред. Ю.І. Палехи. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 400 с., с. 23.
2. Ковальчук Л.В., Михайліна Т.В. Інформаційна культура як феномен інформаційного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 38-41.
3. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2009. Вип. 27. С. 91-97.
4. Блистів О. М., Галаз Л. В. Взаємозв'язок інформаційної культури та якості навчального процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Проблеми економіки та управління. 2015. № 815. С. 15-21.
5. Уханова Н.С. Інформаційна культура особистості: сутність і зміст. *Інформація і право*. 2021. 1(36). С. 169-166.
6. Чаркіна Т. І. Проблеми дослідження інформаційної культури. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. С. 67-71.
7. Галета Я. Роль інформаційних потреб у становленні особистості. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 140. 2015. С. 39-43.
8. Невмержицька О.В., Пагута М.В. Самоосвітня діяльність майбутніх фахівців в умовах інформаційного суспільства. *Сучасні інформаційні технології та*

інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2018. Випуск 52. С. 360-363.

9. Користування Інтернетом серед українців: результати телефонного опитування. Київський міжнародний інститут соціології. 2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1> (дата звернення: 22.01.2023).

10. Хижняк Л.М., Хижняк К.В. Гібридизація у вищій освіті в умовах впровадження технологій електронного навчання. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2016. Вип. 72. С. 137-144.

Machulina I. I., Shelomovska O. M. The main components of formation of information culture in individuals

The article considers the peculiarities of formation of the information culture of an individual in the conditions of modern society. It highlights the new demands placed on individuals in both social and professional contexts as a result of the growth of the information society. The challenges of our time encourage a person to adapt quickly in a constantly transforming society, as well as to form an information culture. This study explores the concept of 'information culture', which integrates socio-cultural and technological aspects. The information culture of a modern individual is shaped by the socio-cultural environment, which requires the use of electronic means for full self-realisation in the information society. The main components of the information culture of a personality are defined, which are formed according to the principle of A. Maslow's pyramid in the form of hierarchical levels characterizing the constant process of personality development. Thus, the structural model of information culture is presented in the form of such components as: information need → information literacy → information and digital competence → information reflection → information self-improvement (self-educational competence). This model is constructed in such a way that the transition to the next component occurs in the process of implementing the previous structural element of information culture.

It is emphasized that education has a significant impact on the formation of the information culture of the individual. It is noted that the experience gained by the education system with the introduction of distance learning during the pandemic and then during martial law in Ukraine has significantly increased the level of information culture of educational subjects. Thus, the practices of forming information culture through educational activities are relevant, effective and will continue to be implemented.

Key words: *information society, information culture, information need, information competence, information literacy, information reflection, educational process, distance learning.*